

ΣΩΜΑ
ΕΛΛΗΝΩΝ
ΠΡΟΣΚΟΠΩΝ

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2003

ΤΕΥΧΟΣ 12

Προσκοπικά Βήματα

Οι Πρόσκοποι της Μικράς Ασίας

Ο ΠΡΟΣΚΟΠΙΣΜΟΣ που ο θεμελιωτής του Ρόμπερτ Μπά- ντεν- Πάουελ ονειρεύτηκε ως πηγή αγάπης προς τον πλησίον και την πατρίδα, αντιπροσωπεύθηκε με σύντομο χρονικά αλλά πανάξιο τρόπο στη Μ. Ασία, στην Πόλη και στην Ανατολική Θράκη. Δυστυχώς, τις δύο αυτές αγάπες τους, οι Μικρασιάτες Έλληνες πρόσκοποι και προσκοπίνες τις πλήρωσαν πολύ ακριβά, γράφοντας από το 1919 ως την καταστροφή του 1922, στο Αϊδίνι, στην Κάτω Παναγιά και στα Σώκια της Ιωνίας, μερικές από τις ηρωικότερες και πιο αιματηρές σελίδες στην ιστορία του ελληνικού προσκοπισμού. Τα αδιακοχάμενα αυτά γενναία παιδιά ανήκουν επίσης στον χώρο των νεομαρτύρων του χριστιανισμού, μια και βρήκαν τραγικό θάνατο αρνούμενα να αλλαγοπιστήσουν και να τουρκέψουν.

Η πρώτη επίσημη εμφάνιση του Ελληνικού Σώματος Προσκόπων, που ιδρύθηκε από τον Αθ. Λευκαδίτη στην Αθήνα

το 1912, έγινε στη γιορτή των «Ανθεστηρίων». Μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Μούδρου (31/10/18), ο αρχηγός των προσκόπων Αλεξανδρείας Ευαγγ. Ιωαννίδης εγκαταστάθηκε στη Μ. Ασία και μαζί με τον Γ. Παπαδημητρίου ίδρυσαν εκεί προσκοπικές ομάδες, βοηθούμενοι από τον πρόεδρο του Πανιωνίου Γυμναστικού Συλλόγου Δημ. Δάλλα, τον Δημ. Αγγελομάτη και τον Αλέκο Φωτιάδη. Τον Φεβρουάριο του 1919 έφτασε στη Σμύρνη ο τότε γενικός έφορος του Προσκοπισμού Κων. Μελάς. Μέσω επαφών με τοπικούς παράγοντες, η ομάδα σχημάτισε την περιφερειακή επιτροπή διορίζοντας ντόπιους εφόρους. Ιδρύθηκαν έτσι πολλές ομάδες, εκατοντάδες νέοι της Σμύρνης και περιχώρων κατατάχθηκαν στο Σώμα Ελλήνων Προσκόπων και με μεγάλο ενθουσιασμό βοηθούσαν όπου χρειαζόταν. Συμμετείχαν σ' όλες τις εθνικές, θρησκευτικές, αθλητικές και φιλανθρωπικές εκδηλώσεις (εράνους) και, με την άφιξη του ελληνικού στρατού στην Ιωνία, τα άξια αυτά παιδιά βοήθησαν πολύπλευρα. Εξήντα πέντε ομάδες προσκόπων υπήρχαν τότε στη Σμύρνη και σε κωμοπόλεις του νομού της. Εργάζονταν ως αγγελιαφόροι, διερμηνείς, γραφείς, οδηγοί και τραυματιοφορείς κι απέσπασαν τον θαυμασμό όλων. Υποστηριζόμενοι από τον μαρτυρικό μετέπειτα μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσόστομο, τον Απρίλιο του '20, τύπωναν δικό τους περιοδικό, τον «Πρόσκοπο της Ιωνίας» και είχαν τον δικό τους ύμνο που μελοποίησε ο συνθέτης Δημ. Μιλανάκης σε στίχους Μιχ. Αργυρόπουλου. Μα, η τόσο σημαντική και αναγκαία για τον ελληνισμό τότε δράση τους, οδήγησε τα ικανά εκείνα παιδιά κατευθείαν στο στόμα του λύκου. Οι Τούρκοι εξαγριώθηκαν με τα προσκοπάκια και διέπραξαν εναντίον τους αποτρόπαια εγκλήματα, που γράφτηκαν με βασανιστήρια, βιασμούς και αίμα στο θλιβερό βιβλίο της Μικρασιατικής Καταστροφής. Τρεις κυρίως κωμοπόλεις της Ιωνίας, το Αϊδίνι (όπου είχαν ιδρυθεί τρεις Προσκοπικές ομάδες), η Κάτω Παναγιά και τα Σώκια έγιναν μάρτυρες των φρικτών κακουργημάτων που διέπραξαν οι Τσέτες εις βάρος των αθώων αυτών παιδιών, τα οποία κατασφάχτηκαν, βασανίστηκαν κι άφησαν την τελευταία τους πνοή στα ματωμένα χώματα μέσα στη φρίκη του πολέμου της Μικρασίας και της απανθρωπιάς του δυνάστη. Αυτά τα παιδιά δεν πρόλαβαν να ενηλικιωθούν ποτέ. Βρέθηκαν μέσα στο μάτι του κυκλώνα, τα περισσότερα σφαγιάστηκαν και λίγα ίσως σύρθηκαν στην αιχμαλωσία προς τα βάθη της Ανατολής όπου και χάθηκαν οριστικά τα ίχνη τους.

Η ευθύνη του Σχοινά

Για την τύχη των προσκόπων του Αϊδινίου έχουμε συγκεκριμένες πληροφορίες και μ' αυτές θα αρχίσουμε. Πολλοί έχασαν τη ζωή τους στην προσπάθειά τους να βοηθήσουν τον άμαχο πληθυσμό κατά τη διάρκεια της πρώτης σφαγής του Αϊδινίου (17-19/6/19) και μοιράστηκαν την τύχη των κατοίκων. Όσοι απέμειναν ζωντανοί (31 πρόσκοποι και άλκιμοι) συνελήφθησαν με τον αρχηγό τους Νίκο Αυγερίδη και επειδή αρνήθηκαν να αλλαγοπιστήσουν εκτελέστηκαν με βασανισμούς, στις 18/6/19, σ' έναν ελαιώνα κοντά στην πόλη. Ο χαμός τους όμως οφείλεται επίσης στην άφρονα εγκατάλειψη των κατοίκων από τον ελληνικό στρατό, που λόγω ανικανότητας του συνταγματάρχη του δυστυχώς άφησε επί τρεις ολόκληρες μέρες (17-19/6) ανυπεράσπιστο τον άμαχο πληθυσμό, με αποτέλεσμα τον χαμό 3.000 περίπου Αϊδινιωτών και όλων ανεξαιρέτως των

ηρωικών προσκόπων που τους προστάτευαν ελλείψει στρατού, αλλά δεν μπόρεσαν να σώσουν ούτε αυτούς, ούτε τον εαυτό τους από το μαχαίρι του Τούρκου.

Το Αϊδίνι, πανέμορφη παραλιακή πόλη 70 χλμ. νοτιοανατολικά της Σμύρνης, αριθμούσε 8.000 Έλληνες ανάμεσα στις 35.000 κατοίκους του. Κατελήφθη από τον Ελληνικό Στρατό στις 14/5/19 (40 Σύνταγμα Πεζικού υπό τον συνταγματάρχη Σχοινά), ενώ συγχρόνως μια διμοιρία μ' έναν υπολοχαγό κατελάμβανε το διπλανό χωριό Ομουρλού. Το σύνταγμα έγινε δεκτό με άκρατο ενθουσιασμό από τους ντόπιους. Κοπέλες έραβαν και κεντούσαν για μέρες την ελληνική σημαία, για να τη χαρίσουν στον σωτήρα κι ελευθερωτή τους στρατό. Οι παπάδες έκαναν δοξολογίες κι επίσημες τελετές ευ- λογίας των όπλων, δάσκαλοι έβγαζαν λόγους καλωσορίσματος, πρόσκοποι και προσκοπίνες αγκάλιαζαν κι έραιναν με λουλούδια τους στρατιώτες. Ύμνοι στη Θεοτόκο και στην ελληνική σημαία ηχούσαν παντού κι όλοι έψαλλαν χαρούμενα τον Εθνικό ύμνο κλαίγοντας από συγκίνηση. Μια ση- μαία υψώθηκε επίσημα στο φυλάκιο του υψώματος «Αυγός» του Ομουρλού κι άλλη μια ακόμη μεγαλύτερη στόλιζε το Αϊδίνι που ήταν η έδρα Διοικήσεως του Στρατού. Κάθε σπιτικό έφτιαχνε τη ση- μαία του με τον Άι Γιώργη στη μέση της, Κανείς δεν υποψιαζόταν τότε πως έπειτα από ένα μόλις μήνα ο μισός ελληνικός πληθυσμός του Αϊδινίου θ' αποχαιρετούσε για πάντα τη ζωή, Κι όμως, δεν πέρασαν ούτε δύο μέρες κι άρχισαν τα δυσάρεστα. Τα γύρω υψώματα άρχισαν να γεμίζουν με ατάκτους Τούρκους Τσέτες αποτελούμενους από τους ζειμπέκηδες Τούρκους της περιοχής, γνωστούς για την πολεμικότητα και τη θηριωδία τους. Τα δυσοίωνα αυτά μαντάτα για τον ελληνισμό της περιοχής δεν ελήφθησαν εγκαίρως υπ' όψιν. Έτσι, την 15/6, ο στρατός αιφνιδιάζεται από τους ατάκτους Τούρκους υπό τον Σεφήκ- Μπτή και έπειτα από μικρή άμυνα, αρχίζει να υποχωρεί δυτικά προς τον σιδηροδρομικό σταθμό Μπαλατζίκ. Τις πρώτες επιθέσεις των Τούρκων οι στρατιώτες αντιμετώπισαν σθεναρά επί τρεις μέρες (15-17 /6) και θα είχαν σίγουρα παραμείνει να

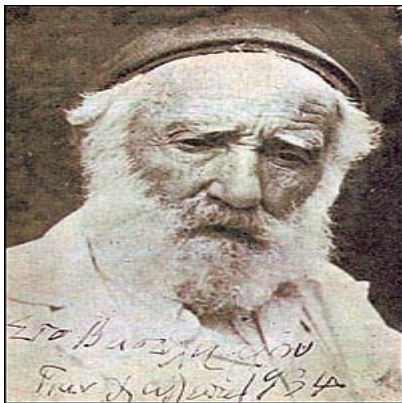
υπερασπιστούν τον πληθυσμό, αν δεν είχαν τη μοιραία εντολή του συνταγματάρχη τους, που τους μετέβαλε από ένδοξο στρατό σε ομάδα φυγάδων. Οι Αϊδινιώτες εγκαταλείφθηκαν στην τύχη τους από κακό υπολογισμό του Σχοινά (που αργότερα πέρασε από έκτακτο Στρατοδικείο) από το μεσημέρι της 17ης και μέχρι το πρωί της 20/6, που το ίδιο στράτευμα αλλά με άλλο διοικητή ανακατέλαβε την πόλη, ωστόσο είχαν μείνει στη ζωή λιγότεροι από τους μισούς Έλληνες κατοίκους. Στις τρεις αυτές αποφράδες μέρες διαπράχθηκε η πρώτη φρικιαστική σφαγή των Αϊδινιωτών, πρώτη γιατί ακολούθησε και η τελική καταστροφή το '22 με τον χαμό όσων είχαν απομείνει. Ήταν λίγοι, διότι οι περισσότεροι είχαν εν τω μεταξύ καταφύγει στη Χίο ή στη Σμύρνη, όπου όμως τους περίμεναν κι άλλες συμφορές.

Φρικιαστικές σφαγές

Όταν ο στρατός ξαναμπήκε στο μαρτυρικό Αϊδίι, βρέθηκε μπροστά σ' ένα αποτρόπαιο θέαμα που μόνο με τη νύχτα του Αγ. Βαρθολομαίου μπορεί να συγκριθεί. Εκτός από 840 Έλληνες στην πόλη και 4.000 περίπου που γλίτωσαν καταφεύγοντας στο μοναστήρι των Γαλλίδων καλογραιών, πάνω από 3,000 Έλληνες χριστιανοί είχαν εξοντωθεί με τον πιο απάνθρωπο τρόπο. Άλλοι σκοτωμένοι με σφαίρες ντουμ-ντουμ, οι περισσότεροι όμως κατακρεουργημένοι και σφαγμένοι γέμιζαν τους δρόμους και τα φλεγόμενα σπίτια της πόλης. Στο Ομουρλού σφάχτηκαν όλοι οι Έλληνες, και τα πτώματά τους γέμιζαν τρία τεράστια πηγάδια του χωριού. Ο στρατός μπαίνοντας στον ναό του Αγ. Γεωργίου Αϊδινίου, όπου είχαν καταφύγει εκατοντάδες γυναικόπαιδα, τα βρήκε να κείτονται άψυχα στο δάπεδο, βιασμένα κι ακρωτηριασμένα. Μια μητέρα που σφάχτηκε με το μωρό της είχε την πρόνοια ν' αφήσει σημείωμα περιγράφοντας τα μαρτύρια των συμπολιτών της, πίσω από μια εικόνα, περιμένοντας τη δική της σειρά στη φρίκη του θανάτου, Μερικοί πολίτες είχαν προσπαθήσει να σώσουν τη ζωή τους, μα δεν τα κατάφεραν, Αρχικά δοκίμασαν ν' ακολουθήσουν τον στρατό, όμως η Οπισθοφυλακή τους απωθούσε. Καταλαβαίνοντας πως τους γυρνούσαν πίσω στον δήμιό τους πανικόβλητοι οι Αϊδινιώτες έτρεχαν αλλόφρονες να μπουν στις εκκλησίες τους. Πολλοί κατέφυγαν στην αρμένικη

εκκλησία ή στο περσικό προξενείο, άλλοι (οι πιο τυχεροί, γιατί αυτοί γλίτωσαν) στο μοναστήρι των Γαλλίδων καλογραιών ή στο Διοικητήριο της πόλης. Πολλοί έσπευδαν προς την εξοχική τοποθεσία Τσακίρογλου, όπου υπήρχαν σπηλιές και δάση για να κρυφτούν. Όμως, οι Τούρκοι αφού πρώτα έβαλαν φωτιά στις ορθόδοξες εκκλησίες, συνέχισαν το ίδιο με την αρμένικη, προσπάθησαν να κάψουν και το μοναστήρι, αλλά δεν τα κατάφεραν και στη συνέχεια τράβηξαν με άγριους αλαλαγμούς για τα κρησφύγετα Τσακίρογλου. Εκεί είχαν καταφύγει πολλοί πρόκριτοι του Αϊδινίου, δάσκαλοι, траπεζίτες, παπάδες και λίγες προσκοπίνες που είχαν απομείνει ζωντανές από τη σφαγή που άρχισε το μεσημέρι της 17/6. Ήδη από τα ξημερώματα της 18ης οι Τούρκοι είχαν εξολοθρεύσει τους περισσότερους γέροντες και γυναικόπαιδα του πληθυσμού κι έψαχναν ν' αποτελειώσουν τους άλλους στου Τσακίρογλου. Με λίστες θανάτου τους καλούσαν ονομαστικά, για να τους εκτελέσουν. Πολλοί οικογενειάρχες, που είχαν πάρει μαζί τους δικούς τους, έδιναν το «παρών» στην κακή τους μοίρα, τους αγκάλιαζαν να τους πουν το στερνό αντίο και τους εύχονταν καλή τύχη. Μάταια, όμως, γιατί κανείς δεν γλίτωσε. Λέγεται πως εκτέλεσαν πρώτα τον τραπεζίτη Θεοχάρη Γεωργιάδη, μετά τον διάκονο του Αγ. Χαράλαμπους, Γούναρη. Η άθλια σφαγή των προσκοπίνων άρχισε με την όμορφη Έλλη Σφέτσογλου, την 20χρονη αρχηγό της ομάδας, που λίγες βδομάδες πριν είχε την τιμή επικεφαλής των κοριτσιών να υποδεχθεί τον στρατό. Επειδή λοιπόν η Έλλη τίμησε τους Έλληνες, την ατίμασαν οι Τούρκοι. Τα μάτια της ξεριζώθηκαν με ξιφολόγη από τους Τούρκους που τη βίασαν ομαδικά μπροστά στα μάτια της μάνας και του μικρού αδελφού της. Στον τόπο του μαρτυρίου της η κοπέλα φώναζε μέχρι το τέλος της στους βιαστές της «θα ξανάρθει ο ελληνικός στρατός και θα σας τιμωρήσει». Την ακολούθησαν στον θάνατο η μητέρα της και ο μικρός της αδελφός.

Τους τύφλωσαν πριν από την εκτέλεση

Οι πρόσκοποι του Αϊδινίου είχαν συλληφθεί με τον έφορό τους Νίκο Αυγερίδη. Φυλακίστηκαν στο μπουντρούμι του Διοικητηρίου. Από εκεί οδηγήθηκαν σ' ένα διπλανό ελαιώνα (στις όχθες του Εύδωνα ποταμού) που έγινε ο τόπος του δικού τους μαρτυρίου. Ο επικεφαλής των Τσετών, Αντνάν Μεντερές, τους ζήτησε πρώτα να αλλαγοπιστήσουν, πήρε όμως την περήφανη απάντηση από τον Αυγερίδη και όλα τα παιδιά πως αυτό δεν θα γινόταν ποτέ. Έτσι ζητωκραυγάζοντας «Ζήτω η Ελλάδα» κατακρεουργήθηκαν εκεί 31 πρόσκοποι. Οι Τούρκοι σ' ένα όργιο βασανιστηρίων και αίματος πρώτα τύφλωσαν κι εκτέλεσαν τον Αυγερίδη, στη συνέχεια τους άλκιμους Φιλοκτήτη Αργυράκη και Μίνωα

Βεϊνόγλου και όλους τους προσκόπους που ως περήφανα Ελληνόπουλα και αμετανόητοι χριστιανοί μαρτύρησαν για την πίστη τους. Από τη σφαγή του Αϊδινίου γλίτωσαν επίσης λίγοι πρόκριτοι που είχαν καταφύγει στο Διοικητήριο και έσωσαν τη ζωή τους, κρυβόμενοι ως την ανακατάληψη της πόλης από τον στρατό. Αυτοί έδωσαν τις μαρτυρίες για την

εκτέλεση των 31 προσκόπων, που οι φονιάδες τους φυσικά ούτε δικάστηκαν ούτε καταδικάστηκαν ποτέ. Όσο για τον Σχοινά, αυτός καταδικάστηκε μεν, για ανικανότητα και λιποταξία ενώπιον του. εχθρού στο Στρατοδικείο

γλίτωσε όμως το εκτελεστικό απόσπασμα, ισχυριζόμενος ότι εμποδίστηκε από τον Αριστείδη Στεργιάδη που ήταν Υπάτος Αρμοστής, σταλμένος από τον Βενιζέλο, με ευρύτατη δικαιοδοσία στη Σμύρνη (Ο οποίος επίσης κατηγορήθηκε για εγκατάλειψη θέσης, μια και λίγο πριν από την καταστροφή το έσκασε επιβιβάζόμενος στο αγγλικό θωρηκτό «Σιδηρούς Δουξ» κι εγκατέλειψε την Ελλάδα διαφεύγοντας στη Νίκαια Γαλλίας όπου και πέθανε), Όσοι δεν υπέκυψαν τότε στην τραγική τους μοίρα, έφυγαν για τη Σμύρνη όπου απλώς ανέβαλαν τον θάνατό τους για τρία ακόμη χρόνια. Λίγοι ήρθαν μετά ξεριζωμένοι πρόσφυγες στην Ελλάδα. Από αυτούς η Θωμάς συζ. Αθαν. Αθανασιάδη, που γλίτωσε τη σφαγή καταφεύγοντας στο γαλλικό μοναστήρι, έδωσε τις φρικτές πληροφορίες για τον αφανισμό των πολιτών του Αϊδινίου, αναφέροντας πως μεταξύ άλλων σφαγιάστηκαν τότε τρία αδέρφια της, δύο ανίψια της και πάνω από δεκαπέντε συγγενείς της. Ο προσκοπισμός είναι ιδέα και ως ιδέα δεν μπορεί να πεθάνει Το ίδιο δεν ισχύει όμως για τους προσκόπους, δυστυχώς. Έτσι, μετά το Αϊδίني, ήρθε η σειρά των προσκόπων της Ιωνίας. Στα Σώκια, όμορφη κωμόπολη του νομού Σμύρνης που, κατά την περίοδο 1919-22, βρισκόταν υπό ιταλική διοίκηση, εξαφανίστηκαν άλλοι 78 πρόσκοποι που μαζί με προκρίτους της περιοχής είχαν φυλακίσει αναίτια οι Τούρκοι επί μήνες. Παρά τις παρακλήσεις των γονιών τους, οι Ιταλοί δεν ενδιαφέρθηκαν για την τύχη τους. Τον Απρίλιο του 1920, όταν πλησίαζε ο ελληνικός στρατός, οι Τσέτες τα έσυραν μαζί τους στα βουνά όπου χάθηκαν τα ίχνη όλων των φυλακισμένων και ουδείς απέμεινε να δώσει μαρτυρία για τις συνθήκες θανάτου των τραγικών αυτών παιδιών. Όμως έχουμε μαρτυρίες για την τύχη των προσκόπων του κοντινού χωριού Κάτω Παναγιά (σημερινό Γενήκιοι) όπου τον Αύγουστο του '22 μεταξύ άλλων 800 συγχωριανών τους βρήκαν τον θάνατο οι 14χρονοι πρόσκοποι Κώστας Θεοφανίδης (γιος του δασκάλου της τάξης Ιωαν. Θεοφανίδη) κι οι συμμαθητές του Κυριάκος Μίχαλος, Αθαν. Καμπάνης και Δημ. Οικονομίδης, που επίσης αρνήθηκαν να τουρκέσουν.

Οι γενναίοι Κατωπαναγιούσηδες

Η Κάτω Παναγιά, παραλιακή κωμόπολη της Ιωνίας, ήταν καθαρά ελληνική. Ούτε ένας Τούρκος μόνιμος κάτοικος δεν υπήρχε εκεί. Έτσι, ήδη από τις 18/5/1914 που είχε αρχίσει να διαφαίνεται ο τραγικός επίλογος της Μικρασίας, το χωριό έδωσε έμπρακτα το «παρών» στον ελληνικό αγώνα, προσφέροντας άφθονους εθελοντές στο τάγμα του γενναίου Κρητικού Καρπουζάκη, που μάζευαν πολύτιμες πληροφορίες και έκαναν δολιοφθορές κατά του εχθρού. Είχαν συνδέσμους στα Βουρλά και στη Σμύρνη για επαφές με τον ελληνικό στρατό. Το τάγμα είχε τη βάση του στη Χίο κι απέναντι στην Ερυθραία εγκατέστησαν δίκτυο κατασκόπων, αποτελούμενο από Κατωπαναγιούσηδες κι άλλους ντόπιους πατριώτες. Κατάφεραν αρκετά πλήγματα σε βάρος των Τούρκων. Όταν αργότερα, το 1916, πέτυχε το κίνημα Θεσσαλονίκης, του Βενιζέλου, το τάγμα αυτό συγχωνεύτηκε με τη θρυλική Μεραρχία Αρχιπελάγους.

Οι γενναίοι κάτοικοι του χωριού ήταν φημισμένοι για τη φιλοκαλία τους, την αγάπη τους στο ωραίο και στο γλέντι. Λέγεται πως όλη η Ιωνία επισκεπτόταν τα ξακουστά

πανηγύρια τους, όπου οι μερακλήδες Κατωπαναγιούσηδες χόρευαν τους χορούς τους, ένα ιδιαίτερο συρτό, τα μπιλαντέρια, τον καρσιλαμά, τους μπάλους και τον περίφημο «αντικριστό», καθαρά βυζαντινό χορό σε χρόνο 9/8. Τα μελωδικά τραγούδια τους θεωρούνται σήμερα ισάξια με τα καππαδοκικά, ποντιακά, πολιτικά και σμυρνεία. Όλα αυτά ευτυχώς διασώθηκαν από τη Μέλπω Μερλιέ, οι χοροί από την Ντόρα Στράτου. Όμως η Κάτω Παναγιά φημιζόταν επίσης για τις ξακουστές εκκλησίες της. Από αυτές δεν διασώθηκε απολύτως τίποτε, μιας κι αφανίστηκαν από τους Τούρκους. Ανάμεσα σε μεγάλους ναούς (Αγ. Νικολάου, Αγ. Παρασκευής κ.ά.) καμάρωναν οι χωριανοί τον καλλιμάρμαρο ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου, όπου βρισκόταν η θαυματουργή χρυσοποίκιλτη εφέστια εικόνα της Παναγίας της Οδηγήτριας του 10ου αιώνα. Λέγεται πως έτρεχαν ασθενείς απ' όλη την Ιωνία να θεραπευτούν από τη χάρη Της. Ο καλλιμάρμαρος εκείνος ναός κτίστηκε γύρω στο 1867-1870.

Είχε πρωτομάστορα σχεδιαστή του μαρμάρινου τέμπλου και καμπαναριού τον Ιωαν. Χαλεπά και έμοιαζε αρκετά με την Παναγιά της Τήνου. Ο Χαλεπάς έμεινε πάνω από 2 χρόνια εκεί μαζί με τον 16χρονο τότε γιο του Γιαννούλη, τον θαυμάσιο μαρμαρογλύπτη Γεώργιο Χαμηλό και δυο-τρεις άλλους Τήνιους Πυργιώτες μαρμαράδες, για να τελειώσουν το έργο. Με μοναδική δεξιότητα ολοκλήρωσαν δυο-τρεις το καμπαναριό, σκάλισαν τα μαρμάρινα τριαντάφυλλα του τέμπλου και επέστρεψαν στην Τήνο. Αξιοσημείωτο είναι πως ο Γιαννούλης σκάλισε κοντά στον ναό το πρώτο του γλυπτό, ένα μαρμάρينو Σάτυρο που αγοράστηκε μετά για να διακοσμήσει το σπίτι του Όμηρου Πανταζίδη, όμως στον διωγμό του '14 το αρχοντικό εκείνο έγινε σχολείο για Τουρκόπαιδα κι έτσι το πρώτο έργο του Γιαννούλη Χαλεπά χάθηκε για πάντα. Δέκα περίπου χρόνια αργότερα (1878) ο μεγάλος τραγικός γλύπτης μας είχε ήδη αρχίσει να παρουσιάζει τα συμπτώματα της ψυχικής αρρώστιας του και αδυνατούσε να δουλέψει το μάρμαρο. Έτσι, την περίφημη «Κοιμωμένη» του από το πήλινο πρόπλασμα του Χαλεπά μετέφεραν με το γλύφανό τους στο μάρμαρο ο Τήνιος μαρμαρογλύπτης Γ. Χαμηλός και ο Ανδριώτης Αλεξάκης, που δούλεψαν επίσης μαζί και με άλλους στην κατασκευή του καμπαναριού του Αγ. Γιώργη του Λυκαβηπού. Τα μαρμάρινα αυτά γλυπτά στολίζουν σήμερα την Αθήνα -το τέμπλο όμως του ναού της Κάτω Παναγίας μαζί με ολόκληρο τον ναό δεν υπάρχουν πια. Όπως δεν υπάρχει και η θαυματουργή εικόνα. Συλήθηκε για τα χρυσά στολίδια της; Κάηκε; Θάφτηκε; Το περίεργο είναι πως η εικόνα είχε κατά τους διωγμούς του 1914 «προσφυγέψει» στη Χίο μαζί με τους κατοίκους του χωριού. Στην παλιννόστηση του 1919 το Βασιλικό Πολεμικό Ναυτικό την ξανάφερε στο χωριό και μέχρι το τραγικό '22 η εικόνα βρισκόταν στον ναό.

Οκτακόσιοι νεκροί

Οι μαρτυρικοί Κατωπαναγιούσηδες θρήνησαν, τον Αύγουστο του '22, 800 νεκρούς που κατεσφάγησαν ή πέθαναν σε μπουντρούμια με βασανιστικά μαρτύρια. Λίγοι απέμειναν τότε ζωντανοί, όμως σύρθηκαν αιχμάλωτοι από τους Τσέτες στα βάθη της Ανατολής. Οι Κατωπαναγιούσηδες παρέμειναν ηρωικά στο χωριό τους και ενώ θα μπορούσαν να διαφύγουν πριν από την Καταστροφή για τη Χίο, δεν θέλησαν να το εγκαταλείψουν. Εμπόδιζαν μάλιστα αυτούς τους λίγους που προσπάθησαν να διαφύγουν και να σωθούν. Άφηναν τα βατόρια να πηγαиноέρχονται άδεια και όσο μπόρεσαν υπερασπίστηκαν το χωριό τους.

Δεν τα κατάφεραν φυσικά. Μήνες πριν από τον τραγικό εκείνο Αύγουστο, οι Τούρκοι είχαν ήδη συλλάβει τους κληρικούς, δασκάλους, τους προκρίτους και τους προσκόπους της Κάτω Παναγιάς και τους κρατούσαν φυλακισμένους στο Κάστρο του Τσεσμέ (Αρχαία Κρήνη). Ανάμεσά τους ο παπά Κουρπάς, ο παπά Νικολής, ο δάσκαλος Θεοφανίδης, ο λογοτέχνης Αρσένιος Σαρίκας, ο πρόεδρος του Γεωργικού Συνεταιρισμού Κακόγιαννος και τρεις γυναίκες κρατούμενες βασανίζονταν με φρικτά μαρτύρια. Χάθηκαν μαζί με άλλους 800 κατοίκους του χωριού που οδηγήθηκαν στο εκτελεστικό απόσπασμα. Ως 10ς νεκρός αναφέρεται ο Ντάλλης, 20ς ο Σαλεψής. Οι 800 αυτοί νεκροί της Κάτω Παναγιάς τιμώνται με ετήσια μνημόσυνα από τους λίγους απογόνους των κατοίκων που αιχμαλωτίστηκαν από τους Τούρκους κι είχαν την τύχη να γλιτώσουν τη ζωή τους νικώντας την πείνα, τις κακουχίες, τον εξανθηματικό τύφο και όσα άλλα «δώρα» πρόσφερε στους Μικρασιάτες, αλλά και στους Έλληνες στρατιώτες, ο άτυχος εκείνος πόλεμος. Μέσα σ' αυτή τη λαίλαπα ως τραγικότερα θύματα πρέπει να μνημονεύουμε τα παιδιά. Οι ανήλικοι πρόσκοποι της ιστορίας μας αντιμετώπισαν σκληρή μοίρα. Ο σφαγέας των 31 προσκόπων του Αϊδινίου δεν είναι άλλος από τον μεταπολεμικό πρωθυπουργό της Τουρκίας Αντνάν Μεντερές, που καταδικάστηκε σε θάνατο με απαγχονισμό το 1961. Έστω και αργά, βρήκε τη δίκαιη τιμωρία του. Ποια όμως δικαίωση μέχρι σήμερα βρήκαν οι μαρτυρικοί πρόσκοποι της Ιωνίας; Δεν θα έπρεπε τουλάχιστον να τους αφιερωθεί ένα μνημείο στη χώρα μας;

Πηγές

-Το βιβλίο του Αθαν. Αθανασιάδη «Εθνικές και Πατριωτικές Ιστορίες» (Αθήνα, 1961).

-Περ/κό «Δελτίον Κάτω Παναγιάς» (τεύχη ετών 1956-1965).